УДК 343.195(100:477)
DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.46.04

Якимець С. С.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У ЗАРУБІЖНИХ ЮРИСДИКЦІЯХ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена комплексному порівняльно-правовому аналізу різних моделей суду присяжних у зарубіжних юрисдикціях з метою визначення оптимальних шляхів розвитку цього інституту в Україні. Дослідження охоплює дві основні світові моделі суду присяжних: англо-американську (класичну) та континентальну (змішану), аналізуючи їхні особливості функціонування та правового регулювання.

Проведений аналіз міжнародного досвіду демонструє різноманітність підходів до організації участі громадян у здійсненні правосуддя – від класичної британської системи з повною автономією присяжних у питаннях факту до континентальних моделей, де питання факту та права вирішуються спільно професійними суддями та присяжними. Особливу увагу приділено емпіричним дослідженням ефективності різних систем вердиктів, зокрема порівнянню шотландської системи трьох вердиктів із традиційною англо-американською системою двох вердиктів.

Автори аналізують сучасний стан розвитку інституту присяжних в Україні, який характеризується наближенням до континентальної традиції з утворенням колегії з двох професійних суддів і трьох присяжних. Виявлено основні проблеми функціонування українського суду присяжних, зокрема організаційні недоліки у формуванні списків присяжних, недостатній рівень правової культури та необхідність врахування специфічних умов воєнного й поствоєнного періоду.

Дослідження обґрунтовує необхідність системного підходу до реформування інституту присяжних в Україні, що включає створення єдиної електронної системи формування списків, розробку спеціальних освітніх програм, належне матеріальне забезпечення та розширення категорій справ, які можуть розглядатися присяжними. Визначено, що успішна імплементація реформ сприятиме підвищенню довіри громадян до судової системи та зміцненню демократичних засад судочинства.

Ключові слова: *суд присяжних, англо-американська модель, континентальна модель, порівняльне правознавство, судова реформа, участь громадян у правосудді, міжнародний досвід, правосуддя, судочинство, демократизація судової системи.*

Постановка проблеми. Інститут суду присяжних як форма безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя становить один з ключових індикаторів демократизації судової системи та розбудови громадянського суспільства. Конституція України закріплює участь народу в здійсненні правосуддя виключно через присяжних, проте сучасний стан розвитку цього інституту характеризується недостатньою ефективністю практичного застосування та потребує системного аналізу міжнародного досвіду.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю визначення оптимальної моделі функціонування суду присяжних в умовах євроінтеграційних процесів та посткризового державотворення. Сучасні виклики, пов'язані із забезпеченням справедливого судочинства та підвищенням довіри громадян до судової системи, вимагають ґрунтовного вивчення зарубіжного досвіду та адаптації найкращих практик до української правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування суду присяжних знайшла відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед вітчизняних науковців значний внесок у розвиток теорії суду присяжних зробили Юрченко М., Ярмак В., Ніцевич А., Белова О., Бумега К., Колюх В., Богданов Є., Волоско І., Максимович Р., Мірінович У., Прилуцький С., Капліна О., Тертишник В., Солодков А., Погребняк С., Овчаренко О., Культенко О., Ковальова М.

Міжнародний досвід досліджували Котляр Д., Кузнєцова Л., Устінова-Бойченко Г., Барабаш Н., Привиденцев О., Новиков О., Коротун Т., Конєва Є., Бурий А., Єрмолаєв В., Москвич Л., Іваницький С., Русанова І., Городовенко В. Особливу увагу заслуговують зарубіжні дослідження

Jackson E., Curley L., Leverick F., Lages M., які провели метааналіз ефективності різних систем вердиктів, а також праці Malsch M., Hans V., Diamond S., Kutnjak Ivković S., Marder N., присвячені демократизуючому ефекту участі непрофесіоналів у судочинстві.

Мета статті є проведення комплексного порівняльно-правового аналізу моделей суду присяжних у зарубіжних юрисдикціях, визначення їх особливостей та переваг з метою обґрунтування оптимальних шляхів реформування інституту присяжних в Україні з урахуванням міжнародних стандартів та національних особливостей правової системи.

Виклад основного матеріалу. Інститут суду присяжних становить одну з найважливіших форм участі громадян у здійсненні правосуддя та є свідченням демократизації судової системи у сучасних правових державах. Конституція України передбачає, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя виключно через присяжних, правосуддя в Україні здійснюють професійні судді, у визначених законом випадках до складу суду залучаються і присяжні, а судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних [1]. Водночас сучасний стан розвитку цього інституту в Україні характеризується недостатньою ефективністю практичного застосування та потребує системного аналізу зарубіжного досвіду для визначення найбільш оптимальної моделі функціонування в умовах євроінтеграційних процесів та посткризового державотворення.

У сучасному правознавстві прийнято виділяти дві основні моделі суду присяжних: англо-американську (класичну) та континентальну (змішану), кожна з яких має свої особливості функціонування та правового регулювання. Науковці зазначають, що «наразі у світі існують такі моделі суду присяжних: англо-американська та континентальна або «змішана»» [2, с. 33]. Дослідження особливостей функціонування цих моделей набуває особливої важливості в контексті сучасних викликів, пов’язаних із забезпеченням справедливого судочинства та підвищенням довіри громадян до судової системи.

Англо-американська модель характеризується чітким розмежуванням компетенції між колегією присяжних та професійним суддею, ухваленням присяжними вердикту, який, як правило, є немотивованим, можливістю оскарження вердикту лише в разі допущення істотних процесуальних порушень. У цій моделі вердикт виноситься присяжними без участі професійних суддів, присяжні самі вирішують питання щодо доведеності вини обвинуваченого, при цьому присяжні беруть участь у дослідженні доказів із самого початку судового розгляду [2, с. 33]. Фундаментальною особливістю цієї моделі є принцип повної автономії присяжних у питаннях факту, що забезпечує незалежність їхнього рішення від професійної юридичної інтерпретації та дозволяє втілити принцип народного судочинства в його найбільш послідовній формі.

Аналіз функціонування англо-американської моделі демонструє її багатовікову еволюцію від інструменту королівської влади до незалежного інституту громадянського суспільства. Класична модель суду присяжних набула розповсюдження в Англії та в США, склалася протягом століть, стала зразком для подальшого розвитку та модифікації цього процесуального інституту в інших регіонах світу [3, с. 133]. Британський досвід свідчить про ефективність поєднання демократичних принципів із процесуальними гарантіями справедливого судочинства. У Великобританії, якщо обвинувачений обирає розгляд справи судом присяжних, визначається група потенційних присяжних, яким надсилаються повістки, з них формується лава присяжних кількістю 12 осіб. Під час судового розгляду присяжним представляються докази, показання свідків або експертів, доводи адвокатів, після чого присяжні відправляються у дорадчу кімнату для спільного обговорення доказів та їхнього зв’язку з обвинуваченнями [2, с. 33–34]. Вердикт може бути прийнятий одноголосно або у відповідній комбінації голосів залежно від кількості присяжних, які лишились для вирішення справи, що забезпечує гнучкість процедури прийняття рішення без втрати її демократичної легітимності [2, с. 34].

Емпіричні дослідження ефективності різних систем вердиктів надають цінні висновки щодо впливу процедурних особливостей на результати судових рішень, що є принципово важливим для розуміння переваг та недоліків різних моделей. Джексон, Керлі, Леверік та Лагес у своєму мета-аналізі, що охопив дані 1778 присяжних з 10 імітаційних судових процесів, виявили статистично значущий ефект зниження кількості засуджень у шотландській системі трьох вердиктів порівняно з традиційною англо-американською системою двох вердиктів.

За результатами дослідження, шанси на засудження у шотландській системі приблизно на 40% нижчі порівняно з англо-американською системою, що свідчить про значний вплив процедурних особливостей на результати судових рішень [4, с. 23]. Дані демонструють, що структурні елементи судової процедури мають не лише формальне, але й суттєве матеріальне значення для забезпечення справедливості судочинства.

Американська система присяжних має двоступеневу структуру, що відрізняє її від більшості інших юрисдикцій. Суд присяжних (Trial Jury), також відомий як мале журі (petit jury), вирішує питання про вину підсудного у кримінальній справі або про заподіяння шкоди у цивільній справі та складається з 6–12 осіб. Велике журі (Grand Jury) визначає наявність достатніх підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності та складається з 16–23 осіб [2, с. 34]. Судові процеси, як правило, публічні, але наради присяжних є закритими, що забезпечує незалежність прийняття рішень від зовнішнього впливу та створює необхідні умови для вільного обговорення доказів. Характерними ознаками англо-американської моделі суду присяжних є розмежування компетенції між колегією присяжних і професійним суддею, ухвалення присяжними вердикту, який, як правило, є невмотивованим [3, с. 133]. Ірландська система також демонструє особливості англо-американської традиції з певними національними специфікаціями, де суди присяжних у кількості 12 осіб розглядають кримінальні справи в першій інстанції. Присяжні вирішують питання факту, а не права, рішення ухвалюють колегіально шляхом таємного голосування. Суд присяжних розглядає справу у разі, якщо за вчинення злочину передбачене довічне ув'язнення [2, с. 34].

Континентальна модель суду присяжних характеризується утворенням єдиної колегії за участю як професійних суддів, так і присяжних, які спільно вирішують питання факту (винуватість або невинуватість обвинуваченого) та кваліфікації злочину й покарання [2, с. 34]. Ця модель набула поширення у країнах континентальної Європи після французької революції 1789 року та була адаптована до специфічних особливостей національних правових систем різних країн, що зумовило виникнення різноманітних національних варіацій у межах загальної концептуальної основи. У Франції інститут суду присяжних в його сучасному розумінні існує з 1790 року та пов'язаний із прийняттям Декрету про судову організацію, який заклав основні підвалини судочинства за участі народу та для народу [5, с. 170]. Французька модель передбачає, що суд присяжних (cour d'assises) розглядає тяжкі злочини, які передбачають покарання від 10 років позбавлення волі до довічного ув'язнення, при цьому суд складається з 3 професійних суддів та 6 присяжних – громадян, обраних жеребкуванням [2, с. 36]. Важливою особливістю французької системи є вимога надання обґрунтованого вердикту, що відповідає рішенню Європейського суду з прав людини у справі Таксе проти Бельгії та забезпечує прозорість судового процесу.

У Німеччині застосовується система змішаних колегій, що поєднує професійних суддів та народних засідателів і демонструє специфічний підхід до організації народного судочинства. У Федеративній Республіці Німеччині інститут суду присяжних існував до 1924 року, після чого його було скасовано та модернізовано у суд шефенів (Schöffengericht) з запровадженням інституту народних засідателів, які беруть участь у здійсненні правосуддя разом із професійними суддями [5, с. 170]. Характерним є розгляд кримінальних справ колегією за участі одного професійного судді та двох засідателів, при цьому у окремих справах, визначених законодавством, суд складається з трьох професійних суддів і двох народних засідателів, що забезпечує диференційований підхід залежно від складності та суспільної значущості справи [5, с. 170].

В Австрії система організована з урахуванням тяжкості злочинів та відповідних процедурних гарантій. Окремі категорії кримінальних справ про злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше п'яти років, розглядаються за участі народних засідателів, при цьому колегії складаються з професійних суддів і засідателів (зазвичай один професійний суддя та двоє засідателів). Справи щодо злочинів з мінімальним ув'язненням понад 5 років і максимальним ув'язненням понад 10 років, а також політичних злочинів розглядають колегії за участі присяжних у кількості 8 осіб та трьох професійних суддів [2, с. 34–35]. Дослідники підкреслюють, що континентальні європейські присяжні часто є меншими за розміром

порівняно з англо-саксонськими (від шести до дев’яти непрофесійних членів проти дванадцяти до п’ятнадцяти в англо-американських присяжних), при цьому більшість континентальних європейських присяжних співпрацюють з професійними суддями щодо рішення про вину підсудного або щодо рішень як про вину, так і про вирок [6, с. 5]. В традиційній англо-американській моделі присяжних журі приймає рішення про вердикт без професійного судді, не надаючи обґрунтувань своїх рішень, які зазвичай вимагають одностайності.

Азіатські країни також розробили власні підходи до залучення громадян до здійснення правосуддя, які відображають специфіку правових традицій та соціокультурних особливостей цього регіону. Японія з 2009 року використовує змішаний трибунал під назвою «Сайбанін» (Saiban'in), що складається з шести випадково відібраних громадян та трьох професійних суддів. Цей трибунал розглядає серйозні кримінальні справи на рівні районних судів, включаючи справи, що караються смертною карою, ув’язненням на невизначений термін або ув’язненням з каторжними роботами [2, с. 37]. Японська модель демонструє можливість успішної адаптації інституту участі громадян у судочинстві до особливостей східноазіатської правової культури та традицій колективного прийняття рішень.

Сучасна українська модель суду присяжних наближається до континентальної традиції та складається з двох професійних суддів та трьох присяжних, які спільно вирішують питання факту та права. Така структура відрізняється від класичної англо-американської системи, де присяжні самостійно вирішують питання факту, а суддя – питання права, що створює певні концептуальні суперечності в організації судового процесу та розподілі функцій між його учасниками [7, с. 13]. Згідно з українським законодавством, справи за участю присяжних розглядаються в першій інстанції лише у випадках, коли обвинуваченому загрожує довічне позбавлення волі, і лише за клопотанням обвинуваченого. Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», суд присяжних в Україні складається з двох професійних суддів і трьох присяжних, які обираються випадковим чином з числа громадян України [5, с. 169].

Процедурні аспекти української моделі передбачають систему обмежень та вимог, спрямованих на забезпечення компетентності та неупередженості присяжних. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Існує ряд обмежень щодо осіб з непогашеною судимістю, недієздатних осіб, осіб із зареєстрованими психіатричними діагнозами *або* осіб, визнаних недієздатними за медичними показниками, народних депутатів, членів Кабінету Міністрів України, суддів, прокурорів, працівників правоохоронних органів та інших категорій [7, с. 13]. Рішення у справі приймається простою більшістю голосів, при цьому кожен з присяжних має один голос, рівнозначний голосу професійного судді, що забезпечує паритетну участь професійних та непрофесійних учасників у прийнятті судового рішення.

Основною проблемою українського суду присяжних є організаційні недоліки у формуванні списків присяжних, які перешкоджають ефективному функціонуванню цього інституту. Як зазначають науковці, існуючі організаційні проблеми часто пов’язані з недосконалістю поточних механізмів відбору та недостатньою автоматизацією процесів, включаючи складність оперативного оновлення списків присяжних, відсутність єдиної бази даних кандидатів та обмежені можливості для перевірки відповідності кандидатів встановленим законом вимогам [7, с. 14]. Впровадження єдиної електронної системи формування списків присяжних дозволило б оптимізувати процес відбору та забезпечити прозорість цієї процедури, а також значно підвищити ефективність адміністративного управління цим процесом.

Вагомим внеском у розвиток інституту присяжних в Україні є прийняття за основу двох законопроєктів, якими передбачено запуск повноцінного функціонування суду присяжних з розширеними повноваженнями. Зазначений законопроект передбачає розгляд окремих кримінальних проваджень лавою присяжних у кількості 8 осіб та головуючого судді [2, с. 31]. При цьому на розгляд присяжних ставляться здебільшого питання факту: чи доведено, що мало місце кримінальне діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; чи доведено, що діяння вчинене обвинуваченим; чи доведено, що обвинувачений є винуватим у вчиненні інкримінованого йому діяння; чи є обставини, які пом’якшують покарання винуватої особи; чи є підстави

для відшкодування завданої винуватою особою моральної шкоди потерпілому [2, с. 31]. Такий підхід наближає українську модель до класичної англо-американської традиції та може значно підвищити ефективність участі громадян у здійсненні правосуддя.

Аналіз зарубіжного досвіду показує критичну важливість матеріального забезпечення та соціальних гарантій присяжних для ефективного функціонування цього інституту. В. В. Берч підкреслює, що у США та Великобританії існує чітка система відбору та підготовки присяжних, яка забезпечує високу ефективність цього інституту [7, с. 13]. В українських реаліях процедура формування списків присяжних часто стикається з організаційними труднощами та недосконалістю законодавчого регулювання. І. Р. Волоско наголошує на необхідності створення належних умов для роботи присяжних, включаючи адекватну оплату їхньої праці та забезпечення безпеки [8, с. 156]. Міжнародна практика свідчить, що матеріальне стимулювання участі громадян у судочинстві є не лише питанням соціальної справедливості, але й необхідною умовою залучення кваліфікованих та мотивованих осіб до виконання функцій присяжних.

У цивільному судочинстві питання залучення присяжних залишається дискусійним, при цьому можна виділити два основні підходи до визначення сфер їх застосування. Перший базується на критерії суспільної значущості та передбачає участь присяжних у справах, що торкаються фундаментальних прав громадян, зокрема справах про батьківські права та визначення місця проживання дитини [9, с. 140]. Другий підхід використовує економічний критерій, пропонуючи залучення присяжних до розгляду справ зі значною вартістю позову [10, с. 15]. Водночас критичний аналіз функціонування цього інституту виявляє його формальний характер та неефективність у досягненні поставлених цілей [11, с. 299]. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що успішність застосування присяжних у цивільних справах залежить від чіткого визначення критеріїв відбору категорій справ, належної підготовки присяжних та забезпечення збалансованості між професійними знаннями суддів та суспільним контролем за правосуддям.

Масштабне дослідження В. Ганс, Ш. Даймонд, С. Кутняк-Івкович та Н. Мардер [12] щодо участі непрофесіоналів у правових рішеннях представляє найбільш комплексний на сьогодні аналіз глобальних тенденцій розвитку інституту присяжних, охоплюючи майже дві третини країн світу. Дослідження виявило парадоксальний характер сучасних процесів: одночасне розширення участі громадян у нових демократіях (Аргентина, Японія, Південна Корея) та її обмеження у традиційних юрисдикціях (Норвегія, Бельгія, окремі штати США). Автори встановили статистично значущий зв'язок між рівнем демократичності країни та наявністю інституту присяжних, при цьому кореляція виявилася найсильнішою саме для класичних моделей суду присяжних. Особливо цінними є емпіричні дані щодо впливу участі у судочинстві на громадянську активність: у США та Аргентині зафіксовано підвищення електоральної участі серед колишніх присяжних на 8–12%, а в Японії 23% учасників системи «Сайбанін» активізували свою політичну діяльність після завершення судової служби [12]. Це дослідження надає науково обґрунтовану основу для розуміння інституту присяжних не лише як механізму правосуддя, але й як інструменту демократичного розвитку суспільства.

У контексті реформування системи присяжних в Україні особливої актуальності набуває питання врахування емоційного та психологічного стану претендентів на роль присяжного, що стає надзвичайно важливим з огляду на майбутній повоєнний період. Значна кількість громадян України, які пережили травматичний досвід війни, створює додаткові виклики для системи правосуддя [7, с. 14]. Це потребує розробки спеціальних механізмів психологічної оцінки та підготовки присяжних, а також створення системи психологічної підтримки для осіб, які виконують функції присяжних у складних справах.

Для України особливо актуальним є питання розширення категорій справ, які розглядаються за участю присяжних, що може стати важливим кроком у демократизації судової системи. Р. М. Максимович та У. О. Мірінович зазначають, що сучасна модель суду присяжних в Україні потребує суттєвого вдосконалення для забезпечення ефективного здійснення правосуддя [13, с. 124]. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, суд присяжних розглядає лише обмежену категорію кримінальних справ. Проте С. В. Прилуцький та О. В. Капліна зазначають, що для повноцінного функціонування інституту присяжних необхідно розширити

їх компетенцію та запровадити класичну модель суду присяжних [14, с. 276]. Такий підхід потребує поступового впровадження з урахуванням готовності судової системи та рівня правової культури суспільства.

Значну увагу науковці приділяють проблемі правової культури та освіти присяжних як фундаментальній умові ефективного функціонування цього інституту. В. М. Тертишник та А. А. Солодков підкреслюють необхідність запровадження спеціальних освітніх програм для присяжних, які б забезпечували їх належну підготовку до виконання своїх обов’язків [15, с. 161]. Це особливо важливо з огляду на те, що низький рівень правової культури може негативно впливати на якість судових рішень та підривати авторитет судової системи в цілому. І. Р. Волоско правильно підкреслює, що переконання присяжного в конкретній справі може бути зумовлене не лише сукупністю доказів, а й іншими факторами, які не мають юридичного значення: стереотипи, зовнішній вигляд та поведінка обвинуваченого, його реакція на показання свідків тощо [8, с. 10]. Це актуалізує потребу в розробці спеціальних методик підготовки присяжних та забезпечення їх інформаційно-правової грамотності.

У контексті євроінтеграційних процесів важливим є вивчення європейського досвіду організації суду присяжних та його адаптація до українських реалій. С. О. Погребняк та О. М. Овчаренко у своєму порівняльно-правовому дослідженні аналізують різні європейські моделі суду присяжних та можливості їх адаптації до українських реалій [16, с. 45]. Особливу увагу автори приділяють питанням організації роботи присяжних та механізмам забезпечення їх незалежності, що є критично важливим для підтримання довіри громадян до судової системи. О. В. Культенко та М. В. Ковальова, аналізуючи міжнародні стандарти функціонування суду присяжних, підкреслюють необхідність комплексного підходу до реформування цього інституту в Україні, що включає вдосконалення законодавчої бази та створення належних організаційних та матеріально-технічних умов для роботи присяжних [17, с. 49]. Аналіз міжнародного досвіду демонструє тенденцію до збільшення вимог щодо обґрунтованості рішень присяжних, що відображає загальний рух у бік підвищення прозорості та підзвітності судової влади. Європейський суд з прав людини у справі Таксе проти Бельгії встановив, що хоча суд не вимагає від присяжних надавати обґрунтування своїх вердиктів, він дійсно встановив, що обвинувачений та громадськість повинні розуміти вердикт присяжних для забезпечення «об’єктивної та прозорої системи правосуддя» [12, с. 150]. У деяких країнах з новішими системами присяжних вимагається надання більш експліцитних обґрунтувань, як у Іспанії, де пояснення вердикту присяжних пишеться за допомогою юридично підготовленого секретаря суду.

Порівняльний аналіз різних моделей суду присяжних свідчить про необхідність врахування національних особливостей правової системи при виборі оптимальної моделі та неможливість механічного перенесення навіть найуспішніших зарубіжних практик без їх адаптації до місцевих умов. Для деяких країн суд присяжних є «природним», тобто таким, що виник у результаті відповідних соціально-історичних процесів, що характерно для країн англо-саксонської правової системи (США, Великобританія), які стали основоположниками цього інституту. Для більшості країн суд присяжних є запозиченою моделлю з метою удосконалення власної судової системи, підвищення рівня довіри громадян до правосуддя та їх обізнаності щодо того, як це правосуддя здійснюється [2, с. 41]. Д. О. Котляр та Л. В. Кузнєцова, досліджуючи зарубіжний досвід формування суду присяжних на прикладі США, Англії, Франції та Німеччини, підкреслюють важливість адаптації міжнародного досвіду до національних особливостей та неприпустимість сліпого копіювання зарубіжних моделей [18].

Досліджуючи місце інституту присяжних, Г. М. Устінова-Бойченко зазначає, що цей інститут є важливим для реалізації демократичних принципів та постійно модернізується, враховуючи євроінтеграційну спрямованість нашої держави [19]. Запровадження тієї чи іншої моделі залежить від історико-культурних особливостей відповідної держави та готовності населення прийняти відповідну модель і ефективно її реалізовувати. Існування різних моделей суду присяжних – відмінних від «класичної» англо-саксонської – не може бути ознакою недемократичного суспільства. Навпаки, запровадження ідентичної моделі суду присяжних у країні, основна

частина населення якої не пройшла відповідний шлях розвитку самосвідомості, може виявитися неефективною або навіть деструктивною для здійснення правосуддя.

Важливим аспектом є також врахування досвіду пострадянських країн, які запровадили різні моделі суду присяжних в умовах транзитивного розвитку правових систем. Як зазначають дослідники, на пострадянському просторі сприйнято та впроваджено як класичну (Грузія), так і континентальну модель суду присяжних (Республіка Казахстан). Проте аналіз законодавства цих країн дозволяє констатувати часткову конвергенцію процесуальної форми, що знаходить прояв у провадженні окремих процедурних правил, що характерні для іншої моделі [3, с. 135]. Цей досвід демонструє можливість творчого поєднання елементів різних моделей для створення національної системи, яка б максимально відповідала потребам конкретної країни.

Дослідження показують, що ефективне функціонування інституту присяжних потребує системного підходу до його реформування, включаючи вдосконалення законодавчих механізмів, забезпечення незалежності присяжних, введення ефективних освітніх програм для присяжних, створення належного рівня правової освіти та компенсації для виконання присяжними своїх обов'язків. О. В. Новиков та Т. В. Коротун підкреслюють, що англо-американська модель суду присяжних може бути корисною для України, оскільки вона забезпечує чітке розмежування функцій між професійними суддями та присяжними [20, с. 727]. Є. М. Конєва, досліджуючи становлення суду присяжних у правовій системі Англії, наголошує на важливості історичного досвіду для розуміння сучасних проблем функціонування цього інституту та необхідності еволюційного, а не революційного підходу до його розвитку [Конєва, с. 156].

У контексті сучасних викликів особливої уваги потребує питання адаптації інституту присяжних до умов воєнного та поствоєнного періоду в Україні. Як зазначає Богданов, значна кількість громадян України, які пережили травматичний досвід війни, створює додаткові виклики для системи правосуддя, що потребує врахування при відборі та підготовці присяжних [7, с. 14]. Це вимагає розробки спеціальних механізмів психологічної оцінки претендентів на роль присяжних та забезпечення їм необхідної підтримки, а також створення особливих процедур для справ, пов'язаних з воєнними злочинами та злочинами проти людяності.

Аналіз зарубіжного досвіду також свідчить про важливість забезпечення належного фінансування та матеріально-технічного забезпечення роботи присяжних як необхідної умови ефективного функціонування цього інституту. Л. М. Москвич, С. О. Іваницький та І. О. Русанова у своєму дослідженні теорії і практики суду присяжних підкреслюють необхідність створення всебічної системи підтримки присяжних, включаючи їх матеріальне забезпечення та правовий захист [Москвич, Іваницький, Русанова, с. 178]. Особливої уваги заслуговує питання взаємодії суду присяжних з іншими інститутами правосуддя та його інтеграції в загальну систему судочинства. В. В. Городовенко у своєму дослідженні перспектив розвитку суду присяжних в Україні зазначає необхідність комплексного підходу до реформування судової системи, що включає не лише запровадження ефективної моделі суду присяжних, але й забезпечення її гармонійної інтеграції в загальну систему правосуддя [Городовенко, с. 6].

Водночас необхідно враховувати потенційні ризики та виклики, пов'язані з функціонуванням суду присяжних, які можуть негативно вплинути на ефективність правосуддя. Як показує міжнародний досвід, пасивна роль присяжних під час ухвалення вироку, складність процедури в англо-американській моделі суду присяжних, неспроможність останніх у низці випадків дати правильну оцінку встановленим у судовому розгляді фактам, високий відсоток виправдувальних вироків можуть стати аргументами щодо доцільності відмови від застосування цієї процесуальної форми здійснення правосуддя [3, с. 134]. В умовах поствоєнного періоду особливої актуальності набуває питання психологічної готовності громадян до розгляду справ, пов'язаних із воєнними злочинами та злочинами проти людяності. Водночас високий відсоток виправдувальних вироків, який викликає занепокоєння у деяких зарубіжних юрисдикціях, може розглядатися як позитивний індикатор незалежності присяжних від обвинувального ухилу у системі правосуддя. Ключовим завданням для України є розробка збалансованої моделі, що поєднуватиме демократичні принципи участі громадян із забезпеченням професійних стандартів судочинства через систему належної підготовки присяжних та чіткого розмежування їх компетенції з професійними суддями.

Це потребує не лише правового регулювання, але й формування відповідної правової культури та громадської свідомості щодо ролі та значення інституту присяжних у демократичному суспільстві. А. П. Бурий у своєму дослідженні міжнародного досвіду діяльності інститутів мирового судді, суду присяжних, народних засідателів надає пропозиції щодо можливостей його застосування в Україні, підкреслюючи важливість адаптації зарубіжного досвіду до національних умов [Бурий, с. 131]. В. В. Єрмолаєв досліджує історико-правові аспекти суду присяжних в Україні до 150-річчя судової реформи 1864 року, що дозволяє краще зрозуміти історичні передумови сучасного розвитку цього інституту та його потенціал для української правової системи [Єрмолаєв, с. 27].

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє сформулювати ключові передумови ефективного функціонування інституту присяжних: збалансоване поєднання демократичних принципів із професійними стандартами судочинства, наявність відповідної інфраструктури та підготовленого кадрового ресурсу, а також соціальна готовність суспільства до сприйняття цього інституту. Особливістю українського контексту є необхідність врахування специфічних умов воєнного та поствоєнного періоду, що вимагає розробки додаткових механізмів психологічної підтримки учасників судових процесів та адаптації існуючих процедур до нових реалій.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз, можна констатувати, що порівняльно-правовий аналіз моделей суду присяжних у зарубіжних юрисдикціях свідчить про різноманітність підходів до організації участі громадян у здійсненні правосуддя та відсутність універсальної моделі, придатної для всіх правових систем. Для України важливим є врахування як позитивного міжнародного досвіду, так і специфічних національних умов при виборі оптимальної моделі суду присяжних. Успішна імплементація реформ суду присяжних сприятиме підвищенню довіри громадян до судової системи, забезпеченню прозорості та об’єктивності судового процесу, а також зміцненню демократичних засад судочинства в Україні.

Ключовими напрямами такого реформування мають стати створення єдиної електронної системи формування списків присяжних, розробка спеціальних освітніх програм для підвищення рівня правової компетентності присяжних, встановлення адекватної оплати їхньої праці та забезпечення належних умов роботи. Перспективи розвитку інституту присяжних в Україні мають базуватися на комплексному підході, що включає вдосконалення законодавчої бази, створення ефективної системи відбору та підготовки присяжних, забезпечення належних матеріально-технічних умов їх роботи та формування високого рівня правової культури суспільства. Україна має потенціал для запровадження моделі присяжних, наближеної до класичної, за якої присяжні самостійно вирішуватимуть питання факту, однак це потребує поступового підходу та врахування специфічних умов розвитку української правової системи в контексті євроінтеграційних процесів та посткризового державотворення.

Успішне реформування цього інституту може стати важливим кроком у процесі зміцнення демократичних засад судочинства та підвищення довіри громадян до системи правосуддя в цілому, що є критично важливим для розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні.

Використана література:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. С. 141. Із змін і допов., внес. згідно із законами станом на 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 10.06.2025).
2. Бєлова О. І., Бумага К. Ю. Суд присяжних: досвід іноземних держав та перспективи розвитку в Україні. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2023. Т. 2, № 3. С. 30–44.
3. Колюх В. В. Інститут суду присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 131. С. 68–77.
4. Jackson E., Curley L., Leverick F., Lages M. The effect of verdict system on juror decisions: a quantitative meta-analysis. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2025. Vol. 32, № 1. P. 23–41. DOI: https://doi.org/10.1080/13218719.2023.2272912
5. Юрченко М. М., Ярмак В. Х., Ніцевич А. С. Суд присяжних в Україні та світі: порівняльна характеристика. *Актуальні питання юриспруденції*. 2024. № 4. С. 33–35.

6. Malsch M. Lay adjudication around the world. *Oxford Handbook Topics in Criminology and Criminal Justice*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 1–16. DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.016.
7. Богданов Є. В. Інститут присяжних в Україні: сучасні виклики та перспективи реформування. *Наук. праці Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Юрид. науки*. 2025. Вип. 1 (73).
8. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.
9. Колісник О. В. Непрофесійний елемент складу суду у цивільному судочинстві у контексті європейського досвіду. *Держ. будівництво та місц. самоврядування*. 2008. Вип. 15. С. 136–144.
10. Цивільний процес України: проблеми і перспективи : навч. посіб. / за ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2006. 448 с.
11. Сапейко Л. В. Проблематика участі в цивільному судочинстві народних засідателів. *Форум права*. 2015. № 1. С. 295–300.
12. Hans V. P., Diamond S. S., Kutnjak Ivković S., Marder N. S. Judgment by Peers: Lay Participation in Legal Decision Making. *Annual Review of Law and Social Science*. 2024. Vol. 20. P. 141–161. DOI: https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-041822-025652
13. Максимович Р. М., Мірінович У. О. Актуальні проблеми функціонування суду присяжних в Україні та шляхи їх вирішення. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 123–130.
14. Прилуцький С. В., Капліна О. В. Інститут суду присяжних в Україні: проблеми становлення та розвитку. *Право України*. 2021. № 3. С. 274–290.
15. Тертишник В. М., Солодков А. А. Суд присяжних: суть ідеї, історичний досвід, перспективи становлення та актуальні проблеми сьогодення. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 159–166.
16. Погребняк С. О., Овчаренко О. М. Європейські моделі суду присяжних: порівняльно-правове дослідження. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 43–49.
17. Культенко О. В., Ковальова М. В. Міжнародні стандарти функціонування суду присяжних: порівняльно-правовий аналіз. *Наук. записки НаУКМА*. *Юрид. науки*. 2020. Т. 5. С. 47–53.
18. Котляр Д. О., Кузнєцова Л. В. Зарубіжний досвід формування суду присяжних (на прикладі США, Англії, Франції та Німеччини). *Юрид. наук. електрон. журн*. 2024. № 9. С. 376–378.
19. Устінова-Бойченко Г. М., Барабаш Н. О., Привиденцев О. Г. Перспективи розвитку інституту участі громадськості у здійсненні правосуддя в Україні. *Судоустрій. Прокуратура та адвокатура. Серія: Право*. 2021. № 3 (73). С. 101–105.
20. Новиков О. В., Коротун Т. В. Англо-американська модель суду присяжних для України. Досвід США для України. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (2). С. 726–729.
21. Конєва Є. М. Становлення суду присяжних у правовій системі Англії. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню юриста (Суми, 2022 р.). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. 300 с.
22. Бурий А. Міжнародний досвід діяльності інститутів мирового судді, суду присяжних, народних засідателів та пропозиції щодо можливостей його застосування в Україні. Львів : Регіональний громадський фонд «Право і Демократія». 2009. 131 с.
23. Єрмолаєв В. В. Суд присяжних в Україні: історико-правові аспекти (до 150-річчя судової реформи 1864 р.). *Вісник Нац. акад. прав. наук України*. 2014. № 2 (77). С. 27–41.
24. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Суд присяжних: теорія і практика : монографія. Харків : Право, 2009. 178 с.
25. Городовенко В. В. Перспективи розвитку суду присяжних в Україні. *Слово Нац. школи суддів України*. 2012. № 1 (30). С. 6–15.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 30, Art. 141. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (accessed: 10.06.2025) [in Ukrainian].
2. Bielova, O. I., & Bumaha, K. Yu. (2023). Sud prysiazhnykh: dosvid inozemnykh derzhav ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Trial by Jury: Foreign Experience and Prospects for Development in Ukraine]. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*, Vol. 2, No. 3, pp. 30–44 [in Ukrainian].
3. Koliukh, V. V. (2017). Instytut sudu prysiazhnykh v Ukraini v konteksti zarubizhnoho dosvidu [The Institution of the Jury in Ukraine in the Context of Foreign Experience]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, Issue 131, pp. 68–77 [in Ukrainian].

4. Jackson, E., Curley, L., Leverick, F., & Lages, M. (2025). The effect of verdict system on juror decisions: A quantitative meta-analysis. *Psychiatry, Psychology and Law*, Vol. 32, No. 1, pp. 23–41. https://doi.org/10.1080/13218719.2023.2272912.
5. Yurchenko, M. M., Yarmak, V. Kh., & Nitsevych, A. S. (2024). Sud prysiazhnykh v Ukraini ta sviti: porivnialna kharakterystyka [Trial by Jury in Ukraine and the World: A Comparative Characteristic]. *Aktualni pytannia yurysprudentsii*, No. 4, pp. 33–35 [in Ukrainian].
6. Malsch, M. (2012). Lay adjudication around the world. *Oxford Handbook Topics in Criminology and Criminal Justice*. Oxford : Oxford University Press, pp. 1–16. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.016.
7. Bohdanov, Ye. V. (2025). Instytut prysiazhnykh v Ukraini: suchasni vyklyky ta perspektyvy reformuvannia [The Institution of the Jury in Ukraine: Current Challenges and Prospects for Reform]. *Naukovi pratsi Mizhr. akademii upr. personalom. Yurydychni nauky*, Issue1 (73) [in Ukrainian].
8. Volosko, I. R. (2017). Sud prysiazhnykh v Ukraini: osoblyvosti formuvannia ta diialnosti: monohrafiia [Trial by Jury in Ukraine: Formation and Functioning: Monograph]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka. 244 p. [in Ukrainian].
9. Kolisnyk, O. V. (2008). Neprofesiinyi element skladu sudu u tsyvilnomu sudochynstvi u konteksti yevropeiskoho dosvidu [Lay Elements in Civil Proceedings in the Context of European Experience]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, Issue 15, pp. 136–144 [in Ukrainian].
10. Fursa, S. Ya. (Ed.). (2006). Tsyvilnyi protses Ukrainy: problemy i perspektyvy: navchalnyi posibnyk [Civil Procedure of Ukraine: Problems and Prospects: Textbook]. Kyiv : Vydavets Fursa S. Ya. KNT. 448 p. [in Ukrainian].
11. Sapeiko, L. V. (2015). Problematyka uchasti v tsyvilnomu sudochynstvi narodnykh zasidateliv [Issues of Participation of Lay Assessors in Civil Proceedings]. *Forum prava*. No. 1, pp. 295–300. [in Ukrainian].
12. Hans, V. P., Diamond, S. S., Kutnjak-Ivković, S., & Marder, N. S. (2024). Judgment by Peers: Lay Participation in Legal Decision Making. *Annual Review of Law and Social Science*. Vol. 20, pp. 141–161. https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-041822-025652.
13. Maksymovych, R. M., & Mirinovych, U. O. (2021). Aktualni problemy funktsionuvannia sudu prysiazhnykh v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia [Current Problems of Functioning of the Jury Court in Ukraine and Ways to Solve Them]. *Yurydychnyi visnyk*. No. 2, pp. 123–130 [in Ukrainian].
14. Pryluts′kyi, S. V., & Kaplina, O. V. (2021). Instytut sudu prysiazhnykh v Ukraini: problemy stanovlennia ta rozvytku [The Institution of the Jury in Ukraine: Problems of Formation and Development]. *Pravo Ukrainy*, No. 3, pp. 274–290 [in Ukrainian].
15. Tertyshnyk, V. M., & Solodkov, A. A. (2021). Sud prysiazhnykh: sut idei, istorychnyi dosvid, perspektyvy stanovlennia ta aktualni problemy sohodennia [Jury Court: The Essence of the Idea, Historical Experience, Prospects and Current Issues]. *Pravo i suspilstvo*, No. 2, pp. 159–166 [in Ukrainian].
16. Pohrebniak, S. O., & Ovcharenko, O. M. (2021). Yevropeiski modeli sudu prysiazhnykh: porivnialno-pravove doslidzhennia [European Models of Jury Courts: Comparative Legal Study]. *Pravo i bezpeka*, No. 2 (81), pp. 43–49 [in Ukrainian].
17. Kultenko, O. V., & Kovaliova, M. V. (2020). Mizhnarodni standarty funktsionuvannia sudu prysiazhnykh: porivnialno-pravovyi analiz [International Standards for the Functioning of the Jury Court: A Comparative Legal Analysis]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, Vol. 5, pp. 47–53 [in Ukrainian].
18. Kotliar, D. O., & Kuznetsova, L. V. (2024). Zarubizhnyi dosvid formuvannia sudu prysiazhnykh (na prykladi SSHA, Anhlii, Frantsii ta Nimechchyny) [Foreign Experience of Forming Jury Courts (on the Example of the USA, England, France and Germany)]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, No. 9, pp. 376–378 [in Ukrainian].
19. Ustinova-Boichenko, H. M., Barabash, N. O., & Pryvydentsev, O. H. (2021). Perspektyvy rozvytku instytutu uchasti hromadskosti u zdiisnenni pravosuddia v Ukraini [Prospects for the Development of the Institution of Public Participation in the Administration of Justice in Ukraine]. *Sudoustrii. Prokuratura ta advokatura. Seriia: Pravo*, No. 3 (73), pp. 101–105 [in Ukrainian].
20. Novykov, O. V., & Korotun, T. V. (2018). Anhlo-amerykanska model sudu prysiazhnykh dlia Ukrainy. Dosvid SSHA dlia Ukrainy [Anglo-American Model of Jury Court for Ukraine: US Experience for Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, No. 4 (2), pp. 726–729 [in Ukrainian].
21. Koneva, Ye. M. (2022). Stanovlennia sudu prysiazhnykh u pravovii systemi Anhlii [Formation of the Jury Court in the Legal System of England]. In Realii ta perspektyvy rozbudovy pravovoi derzhavy v Ukraini ta sviti: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi Dniu yurysta (Sumy, 2022 r.). Sumy: Vydavnytstvo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 300 p. [in Ukrainian].

22. Buryi, A. (2009). Mizhnarodnyi dosvid diialnosti instytutiv myrovoho suddi, sudu prysiazhnykh, narodnykh zasidateliv ta propozytsii shchodo mozhlyvostei yoho zastosuvannia v Ukraini [International Experience of the Institutes of Magistrates, Jury Courts, and Lay Assessors and Proposals for Their Implementation in Ukraine]. Lviv: Rehionalnyi hromadskyi fond "Pravo i Demokratiia", 131 p. [in Ukrainian].
23. Yermolaiev, V. V. (2014). Sud prysiazhnykh v Ukraini: istoryko-pravovi aspekty (do 150-richchia sudovoi reformy 1864 r.) [Jury Court in Ukraine: Historical and Legal Aspects (on the 150th Anniversary of the 1864 Judicial Reform)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, No. 2 (77), pp. 27–41 [in Ukrainian].
24. Moskvych, L. M., Ivanytskyi, S. O., & Rusanova, I. O. (2009). Sud prysiazhnykh: teoriia i praktyka: monohrafiia [Jury Court: Theory and Practice: Monograph]. Kharkiv: Pravo, 178 p. [in Ukrainian].
25. Horodovenko, V. V. (2012). Perspektyvy rozvytku sudu prysiazhnykh v Ukraini [Prospects for the Development of the Jury Court in Ukraine]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*, No. 1 (30), pp. 6–15 [in Ukrainian].

Yakymets S. Comparative Legal Analysis of Jury Trial Models in Foreign Jurisdictions: Experience for Ukraine

The article is devoted to a comprehensive comparative legal analysis of various models of jury trials in foreign jurisdictions, with the aim of identifying optimal pathways for the development of this institution in Ukraine.

The study examines two main global models of jury trials: the Anglo-American (classical) model and the continental (mixed) model, analyzing their operational features and legal regulation.

The analysis of international experience demonstrates the diversity of approaches to organizing citizen participation in the administration of justice – from the classical British system with full autonomy of juries in determining facts to continental models, where questions of fact and law are jointly decided by professional judges and jurors. Particular attention is paid to empirical studies on the effectiveness of different verdict systems, including a comparison between the Scottish three-verdict system and the traditional Anglo-American two-verdict system.

The authors analyze the current state of the jury institution in Ukraine, which reflects a shift toward the continental tradition, with the formation of panels consisting of two professional judges and three jurors. Key issues in the functioning of the Ukrainian jury system are identified, including organizational shortcomings in the formation of jury lists, a low level of legal culture, and the need to consider the specific conditions of wartime and the post-war period.

The study substantiates the need for a systemic approach to reforming the jury institution in Ukraine. This includes creating a unified electronic system for compiling jury lists, developing targeted educational programs, ensuring adequate financial support, and expanding the range of cases eligible for jury consideration. It is concluded that the successful implementation of such reforms would contribute to strengthening public trust in the judiciary and reinforcing the democratic foundations of justice.

Key words: *jury trial, Anglo-American model, continental model, comparative jurisprudence, judicial reform, citizen participation in justice, international experience, justice, judicial proceedings, democratization of the judicial system.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.07.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.08.2025
Дата публікації: 31.10.2025